

Kalapis Zoltán:

Számadás a jubiláris év filmtermeléséről

Filmgyártásunk idei mérlegét már most megcsinálhatjuk, habár a naptár szerint még nem múlt el az év. Megelégedéssel tesszük ezt, mert a számadás biztató, mennyiségben és minőségben egyaránt. Körülményeinkhez képest gazdag termésünk van a jubiláris esztendőben, mint soha eddig az elmúlt évtizedben.

1955-ben a hazai filmgyárak műtermelése 14 játékfilmet gyártottak. Zömét már bemutatták: a Dr. M. kórházi különítménye, Ketten, (UFUSz, Beograd), a Két szem szőlő (UFUSz, Beograd, Skulikides, Athén), a Véres út, (Avala, Beograd, Norks-film Osló), A kislány és a tölgy, Iki tanácsos jubileuma, Milliók a szigeten, (Jadrán, Zágreb), a Döntő pillanat, Három történet, (Triglav, Lyublyana), a szörnyű éjszaka, (Vardár, Szkoplye), és az Álcászsár (Lovtyen, Hercegnovi) már országos körutját járja. Közvetlenül a bemutató előtt áll a Hanka, (Boszna, Szarajevó), A Splendid utasai (UFUSz) és a Győzelmi dal (Avala).

A 14 teljes műsort betöltő mű elkészítése komoly, figyelemreméltó eredmény. Különösen szembetűnő a fejlődés ha egymás mellé sorakoztatjuk az előző évek termését: 1947-ben kettő, 1948-ban öt, 1949-ben kettő, 1950-ben hat, 1951-ben kilenc, 1952-ben kettő, 1953-ban hét, 1954-ben pedig kilenc jugoszláv film készült.

A hazai filmtermelés kibontakozása a jubiláris esztendő legszebb ajándéka. A közeljövőben további számbeli növekedés várható, erre utal a gyártásban és előkészületben lévő filmek sokasága. Bátran állíthatjuk, hogy most már egy reális gyártási átlag elérése — 24 film előállítása évente — viszonylagosan rövid idő kérdése.

Örvendetes jelenség, hogy a számbeli növekedéssel egyidőben a minőség is emelkedett. Az európai színvonal most már nem elérhetetlennek tűnő ideál. Nem egy film közelítette meg, sőt némelyik, részleteiben el is érte. A Véres utat, a Kislányt és a tölgyet, a Három történet és a Döntő pillanatot a hagyományokban, tapasztalatokban gazdagabb és technikailag fejlettebb országok is megírígyelhetnék.

Nem értük el azt a fokot, hogy egy átlagos néző, amikor beült a moziba — a nélkül, hogy tudná mit néz meg, — az első képek után gondolkodás nélkül megállapíthassa, hogy most

jugoszláv filmet lát és nem franciát, mexikóit, olaszt vagy amerikaiat. Ilyen jellegzetessége még nincs a hazai filmnek, de tagadhatatlan, hogy egy önálló, lüktető életünkből, és életszemléletünkből fakadó jugoszláv filmstílus kialakulóban van, körvonalait már látjuk. Az útkeresés napjai nem múltak még el, sokszor drága árat fizetünk érte. Továbbra is számítani kell az esetleges kínos meglepetésekkel, de másképp talán nem is lehet, ha azt akarjuk, hogy filmgyártásunk ne utánozza a külföldi mintákat, eredetiségre törekedjen, mélyen a talajunkba eressze gyökerét.

Filmgyártásunk problémái a rendezés, a forgatókönyvírás és a színészek foglalkoztatása köré csoportosulnak.

A rendezőgárdával meg lehetünk elégedve. Közöttük most már nincs antitalentum, mint két-három évvel ezelőtt. A kinevezett rendezők elhullottak, mert nem állták és nem is állhatták meg helyüket ezen az összetett, széles látókörűséget és kivételes művészi erényeket megkövetelő poszton. A már jó hímek örvendő és tapasztaltabb rendező-veteránok — ha ezt a szót egyáltalán alkalmazni lehet filmgyártásunkban, —szemmellátható fejlődése mellett az utánpótlás is jelentkezett, egész sereg új név tűnt fel. És épen ezek, — nagyjából fiatalok, — akik először álltak a kamera mögé mint játékfilm-rendezők, frissességet hoztak, eredményesen kísérleteztek. Velimir Sztojanovics alkotása az első hazai történelmi film (Álcászsár), Zsivorád Mitrovics először próbálkozott a kalandfilm elemeinek átültetésével egy népi forradalmi témájú műben (Dr. M. kórházi különítménye), Igor Pretnar, Janez Kavcsics és France Koszmacs szlovén rendezők együttes munkájának gyümölcse az első hazai omnibusz film (Három történet) és úttörő munkát vállalt Zsorzs Szkrigin is, az első falusi tárgyú, a háború viharába került szerbiai paraszt ingadozását esztendő filmjének rendezésével (Ketten). Az új műfajokat művelő, és új szempontokat érvényesítő fiatal rendezők tulajdonképpen nem is ismeretlenek a hazai film világban. Valamennyien hosszú ideig dokument-filmgyártásunk oszlopai voltak, egy-egy alkotásuk a hazai film értékes gyöngyszeme.

Leginkább rájuk vár az a szép és izgalmas feladat, hogy a lehetőségeinkhez mérten technikai újdonságokkal éljenek. Mert utóvégre a televízió és a szélesfilm korában élünk, szemtanúi vagyunk fantasztikus hódító útjának. Nyilván nagy erőfeszítésre lesz szükség, mert nálunk még színes szalagra felvételezett játékfilm sem készült.

Színészeink még most is nehéz teherként viselik a színházi kifejezésmódot. Sok víz folyt le a Dunán, míg nem sikerült leegyszerűsíteni gesztusaikat, mimikájukat, a film számára elfogadhatóvá tenni játékukat. Ebben az esztendőben jónéhány érdemes színművésztünk bizonyította be, hogy a rivaldán és a kamera előtt egyforma nagyot, maradandót tud produkálni. Milivoj Zsivánovic (Véres út, Ketten) Sztane Szever (Döntő pillanat) és Bert Sotlar (Három történet) jelzi nálunk a filmszínészi teljesítmény csúcását. Velük egysorban említhetjük Sztane Potokart, (Döntő pillanat), Rasa Plavicsot (Álcsászár), Laza Lazarevicot (Ketten), Dragomir Felbát (Véres éjszaka, Ketten) és Ilja Dzsuvalekovszkit (Véres éjszaka). A rendezőnek manapság nincs már gondja a szereposztáskor, mindenkor biztosan számíthat rájuk és a mögéjük szorosan felzárkózott tehetséges fiatalokra.

Nem így a filmszínésznőkkel. Lámpával kell keresni azüöket, akik két-három filmben kaptak szerepet, ellentétben a férfiakkal akik közül már nem egynék hat-nyolc, sőt tizenkét többé kevésbé sikerrel megvalósított szerepe van a tar-solyában. Sok ígéret van, igaz, de a kísérletezés fázisában. A jugoszláv film — nem a hollywoodi értelemben vett — csillaga még nem született meg.

Amikor elhatároljuk magunkat nem vetjük el teljesen a sztárkultuszt, csak izléstelen kinövéseit. Mert a szépség — éppen a film hatására — a XX. században tömegélmény lett, mint egykor a mitológiai Görögországban, céltalan lenne ellene hadakozni. A hős vagy a hősnő szépsége mindig visszatükrözi a népek vágyát, az osztályok ideológiáját, s ezért nyilvánvaló, hogy egy Marilyn Monroe típus nálunk sohasem egzisztálhatna, nem lehetne eszménykép.

A forgatókönyvírás terén legváltóságosabb a helyzet. Nincs egy kialakult filmíró gárda, amelyre biztosan támaszkodhat a producens. Csak mostanában kezd tudatosná válni, hogy a forgatókönyv önálló irodalmi műfaj, amelyben az író vizuális élményeit, képeket, és párbeszédet ír le. Rokona a regénynek és a drámának, de mégis sajátosságos más, a technikai feltételek más szerkezetet követelnek meg — ezzel a hazai filmírók nagyobbára tisztában vannak. A forma törvényeit azonban kevésbé ismerik. Gyakoriatk az elemi hibák. Hosszú jeleneteket írnak, pedig ez valóóságos merénylet a film vizuális jellege ellen. Túlteng bennük a literáris elem. Erre példa Mirko Bozsics, a Kis-lány és a tölgy című forgatókönyve, amelynek művészi kvalitása egyébként vitathatatlan, a hazai forgatókönyvírás legértékesebb darabjai közé tartozik.

Miért ilyen a helyzet? Elsősorban, mert az írók zöme nem tartja érdekes közlési formának és — rentabilisnak. Elriasztja őket a forgatókönyv elfogadásának mostani rendszere is. Másodsorban pedig azért, mert nincsenek meg a

feltételek egy állandó filmíró tábor kinevelésére, hogy a dialogus írókat ne is említsük. Sokat kell még várunk egy jugoszláv Cesare Zavattini vagy Charles Spaak megjelenésére.

A forgatókönyvírás stagnálásával szorosan összefügg egy másik kérdés: az időszertütlenség. Ez alatt azt értjük, hogy hiányoznak az izgavérig mai, szocialista gyakorlatunkból, mindennapi életünkől merített témák. Mert utóvégre időszertü mondanivalót — közhellyel élve — közölni lehet középkori tárgyú filmmel is. Szinte csodálatos, hogy az idén sem született egyetlenegy, kimondottan mai tárgyú alkotás sem, a dolgozók erőfeszítésének, korunk izgalmas létkörének művészi ábrázolása filmszalagon ezúttal is elmaradt. Az idén gyártott filmek közül hét (az évi termés fele!) a háborúelőtti időkből meríti meséjét, 5 pedig a népfelzabadító harc idején játszódik. Csak kettőt lehet egy kis jóakarattal kinevezni időszertü filmnek: A Milliók a szigetén és a Két szem szőlő című műveket. Tragikus az, hogy a kettő közül az egyik, a Két szem szőlő nem is hazai, hanem görög tárgyú, lévén ez közös gyártás egy athéni filmvállalattal.

Vigasztaló, hogy az időszertü filmek közé sorolhatjuk a háborús filmeket is. A népi forradalom klapadhatatlan témaforrás, az alkotó művészek bőven merítenek belőle. E tárgykör szeretetteljes ápolása az idén szép gyümölcsöt hozott. Mind az öt film, amely a népfelzabadító harc herotizmusát eleveníti meg (Véres út, Döntő pillanat, Szörnyű éjszaka, Ketten, Dr. M. körházi különítménye) a maga nemében értékes alkotás. Meggyőződésünk, — éppen e nagyszerű fejlődés láttán — hogy az első nagy, európai viszonylatban is számottevő jugoszláv film csakis a népi forradalom tárgyát dolgozza fel.

De mikor látunk már mai tárgyú filmeket? Mikor kapunk filmeket lüktető, örökké újat hozó jelenünk száz és ezernyi kisebb témáira? Mikor sikerül az örök emberi problémákat, az egyéni sorsokat és szenvedélyeket beleágyazni a mai élet keretébe, hogy azok — napi politikai jelszavak nélkül — egyúttal fényt vessenek a társadalmi változásokra is?

Talán már jövőre. Ugyanis a filmvilágban, a közvélemény követelő hangjára szervezett küzdelem kezdődött ebben az irányban. Nyilvánvaló, ezt nem lehet egycsanásra megoldani. Sok objektív, megannyi szubjektív nehézség állja útját: idegenkedés a „nem érdekes” témától, félelem a baklövéstől, a forgatókönyvírók opportunizmusa, a merészség hiánya, a filmgyárak mellett működő művészi tanácsok határozatlansága és még sok más.

Nem kis problémák ezek, ismételiük. A régebbi kísérletek is körültekintésre és higgadt-ságra intenek. De el kell már kezdeni, mert több egy gyengébben sikerült mű, mint semilyen.

A hazai filmgyártás, a jubiláris év természetével vitalitásáról adott tanubizonyosságot. Meggyőzött bennünket, hogy van ereje komolyabb célkitűzések megvalósítására is. Ezért nem hisz-szük, hogy 1956 végén ismét hagyaték-ként em-legessük az időszertütlenséget. A hetedik mű-vészetnek sokkal realisabb adottsága van ko-runk hiteles visszatükrözésére, mint mondjuk a regény — vagy drámafrásnak, amely hasonló problémákkal küzd, lényegében ugyanazon kö-rülmények között.